

- DOSSIER
- GUIA DIDÀCTICA
- ACTIVITATS

globalexpress

L'ACTUALITAT A L'AULA

Setembre 2010 | Núm. 17

Castells de sorra

El sistema econòmic capitalista, en la seva recerca permanent del benefici i en la seva dinàmica d'acumulació, en els darrers temps ha construït castells de sorra: l'expansió del sistema financer, l'endeutament, la sobreproducció... en un context neoliberal de privatització, liberalització i desregulació. Aquests castells han acabat ensorrant-se al pas d'una onada anomenada crisi. La resposta des dels estats està sent intentar reconstruir un castell semblant, un nou model, a imatge i semblança de l'actual, tot i sabent que si no es toquen les estructures de fons, el tornarà a ensorrar una altra onada.

En aquest Global express s'ofereixen elements per abordar el treball sobre la crisi econòmica global, reflexionant sobre les causes que ens han dut a aquesta situació i sobre les seves conseqüències. Alhora, planteja la situació de crisi com una oportunitat per al canvi i ens repta a reflexionar sobre el sistema actual i a plantejar-nos estratègies alternatives.

sumari

- p. 2 Com satisfem les nostres necessitats?
- p. 4 Crisi: una cosa nova?
- p. 5 Sembra vents...

- p. 11 ... recull tempestats
- p. 14 ¿Què hi podem fer?
- p. 16 Per saber-ne més...

**Intermón
Oxfam**

Com satisfem les nostres necessitats?

El **sistema d'organització social i econòmic** actual de la majoria dels països és el **capitalisme**. El sistema capitalista es basa en la satisfacció de necessitats dels individus mitjançant el mecanisme del **mercat**, en el qual les persones intercanvien mercaderies, productes, recursos... generalment per diners. El conjunt d'agents que venen béns, serveis o altres recursos en els mercats conformen típicament l'oferta. Anàlogament, aquells que les adquireixen mitjançant diners formen la demanda. En el sistema capitalista hi ha molts mercats que funcionen simultàniament i s'interrelacionen, i els diferents individus poden tenir-hi diversos rols. Per exemple, una persona sol ser alhora productora d'un bé i consumidora de molts altres, igual que pot rebre un salari i alhora invertir en borsa o en fons d'inversió.

Per aconseguir la producció d'aquestes mercaderies, serveis o productes que s'intercanviaran en els mercats, se solen combinar les matèries primeres amb els **factors productius**, que són terra, capital i treball.

Tot i que les persones poden exercir diferents rols en l'economia, hi ha una distinció general. Per accedir a l'intercanvi en el mercat, gran part de la població ofereix la seva capacitat o **força de treball** a canvi d'un salari, que després és el que li permetrà consumir aquells béns i serveis que necessita per cobrir les seves necessitats. Una altra part de la població, però, disposa de **capital o terres**. Aquesta condició es justifica comunament com a resultat de la posició socioeconòmica de la família i de la comunitat en la qual viuen els individus. Un cas força clar és el de les herències.

Aquesta divergència en els punts de partida dels individus per accedir als mercats i les diferències en la via per satisfer les seves neces-

sitats condicionen les possibilitats dels individus a l'hora de poder acumular riquesa personal. Com més elevats siguin els nivells de desigualtat i més baixos els de redistribució en la societat, més accentuades es veuran les diferències entre els punts de partida i, consegüentment, les possibilitats de mobilitat social, és a dir, passar d'un nivell a un altre de renda o de riquesa.

D'altra banda, els membres d'una societat que no disposin dels elements per accedir al mercat seran les persones que no tinguin capital i que no puguin aportar la seva força de treball, per causes tan diverses com problemes de salut, manca de formació o la impossibilitat de

seguir d'equipaments i maquinària, eines...), així com un cert nombre de treballadors i alguna mena de matèries primeres.

Tots aquests elements que, combinats, permetran elaborar un producte o servei, costaran uns diners a l'empresa o persona. Un cop s'hagi fet la producció i s'hagi obtingut el producte, aquest producte es vendrà en el mercat corresponent i l'empresa n'obté uns ingressos, uns diners.

Un punt important és que els diners que han de resultar del procés han de ser superiors als diners invertits inicialment, atès que precisament aquest és l'objectiu: incremen-

© Richard Narcisse

trobar feina per nivells alts d'atur. Aquesta part de la societat podrà accedir al consum i a la satisfacció de necessitats mitjançant institucions com l'**Estat** (per mitjà de subsidis de desocupació, pensions d'invalidesa...) o **altres organitzacions i associacions** (ONG i altres).

Per dur a terme el **procés de producció**, una empresa (o persona) haurà de tenir cert capital productiu (per exemple, una nau industrial, un

tar la quantitat inicial i obtenir un **benefici**.

Aquest procés és el que explica el **creixement** permanent de les economies capitalistes i és una característica inherent al sistema. De fet, quan no té lloc aquest procés en les condicions descrites i d'una manera generalitzada en l'economia, es produeix un conflicte en el desenvolupament del sistema i una crisi en últim terme.

És important assenyalar que aquest pretès creixement constant se sol desenvolupar sense considerar la seva pròpia sostenibilitat a llarg termini o les conseqüències que se'n deriven, com ara els límits dels recursos naturals, l'adequació en l'ús de l'entorn, el ritme de regeneració ambiental o les problemàtiques associades a un model de producció

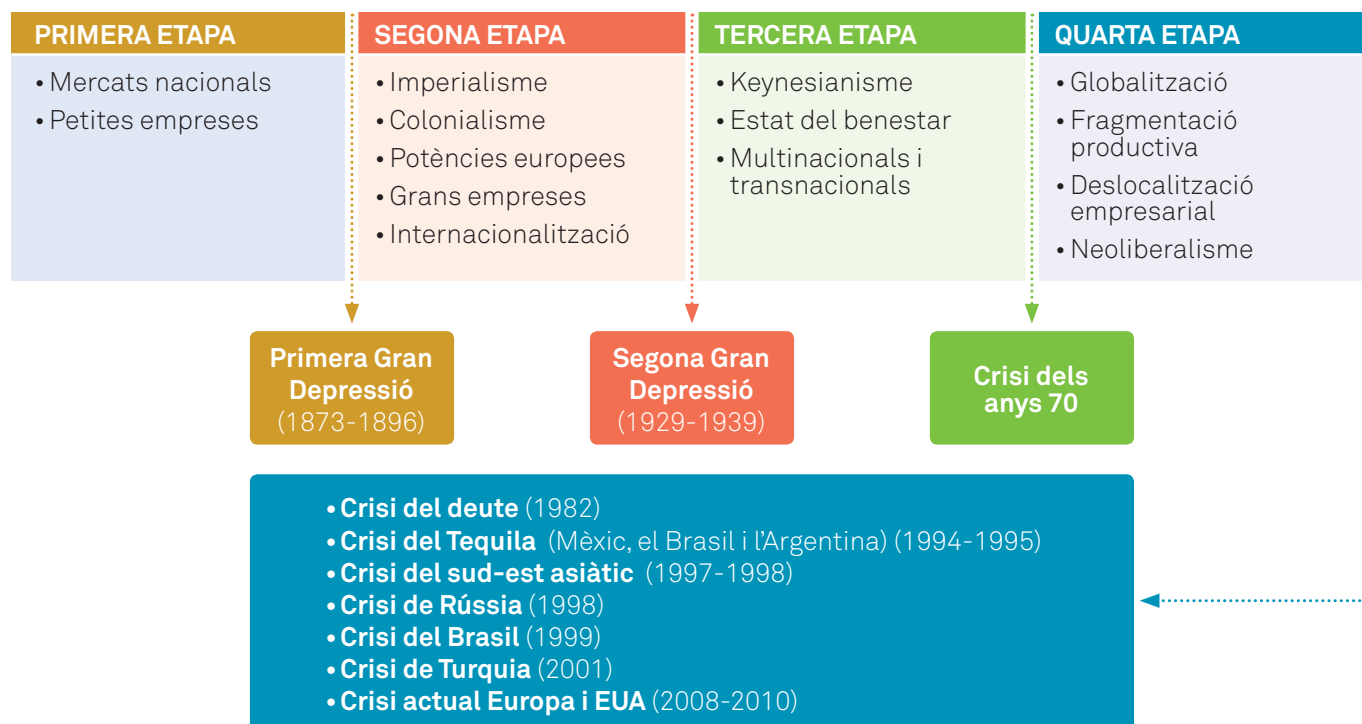
basat en el consum d'energies fòssils. Totes aquestes consideracions haurien d'estar incloses en un model de creixement que pretengui ser sostenible al llarg del temps. Així, el model actual de capitalisme ha mantingut al marge del seu focus d'interès factors diferents del creixement, i d'aquesta manera ha generat crisis com l'energètica o l'ecològica, que, sense ser estrictament econòmiques, es deriven, en últim terme, del mateix sistema i model.

Un altre punt que cal destacar és que és en aquest procés on es reflecteix una asimetria entre capital i treball. En el procés de producció, en el qual intervenen els factors capital i treball, es genera un valor. Aquest valor, però, no es reparteix

entre tots dos, sinó que és propietat del capital. Quan es produeix, el treball obté una remuneració fixa per la seva participació, és a dir, el salari. El capital, per la seva banda, disposarà d'una remuneració "variable", això és, tindrà tota la resta del valor creat, tot l'excedent restant derivat de la producció.

En la mateixa direcció, trobem la dependència del treball respecte del capital, en la mesura que és aquest darrer el que té més poder en la presa de decisions, el que té una posició negociadora més forta en la relació bàsica de producció entre capital i treball. Per aquests i altres factors, el capital té una posició de dominància respecte al treball en les societats capitalistes.

El sistema capitalista ha anat evolucionant al llarg del temps, i en la seva història es poden distingir diferents etapes, des del sorgiment durant el segle XVIII i la consolidació en el XIX.

Una característica comuna d'aquests períodes és que cadascun s'acaba amb una **crisi econòmica** profunda de la qual se surt ideant un nou model productiu, una nova etapa, que se sostindrà fins que el model es torni a esgotar i torni a entrar en crisi.

Conèixer les etapes del sistema capitalista permet veure que es tracta d'un **sistema dinàmic**. Ha estat capaç de superar crisis profundes variant els models de producció i de distribució, desenvolupant nous sectors i models empresarials i acceptant diferents graus d'interven-

ció estatal en cadascuna, però sense variar, en el fons, els fonaments bàsics.

Durant les diferents etapes també han tingut lloc crisis més localitzades i de menys intensitat a nivell internacional.

Crisi: una cosa nova?

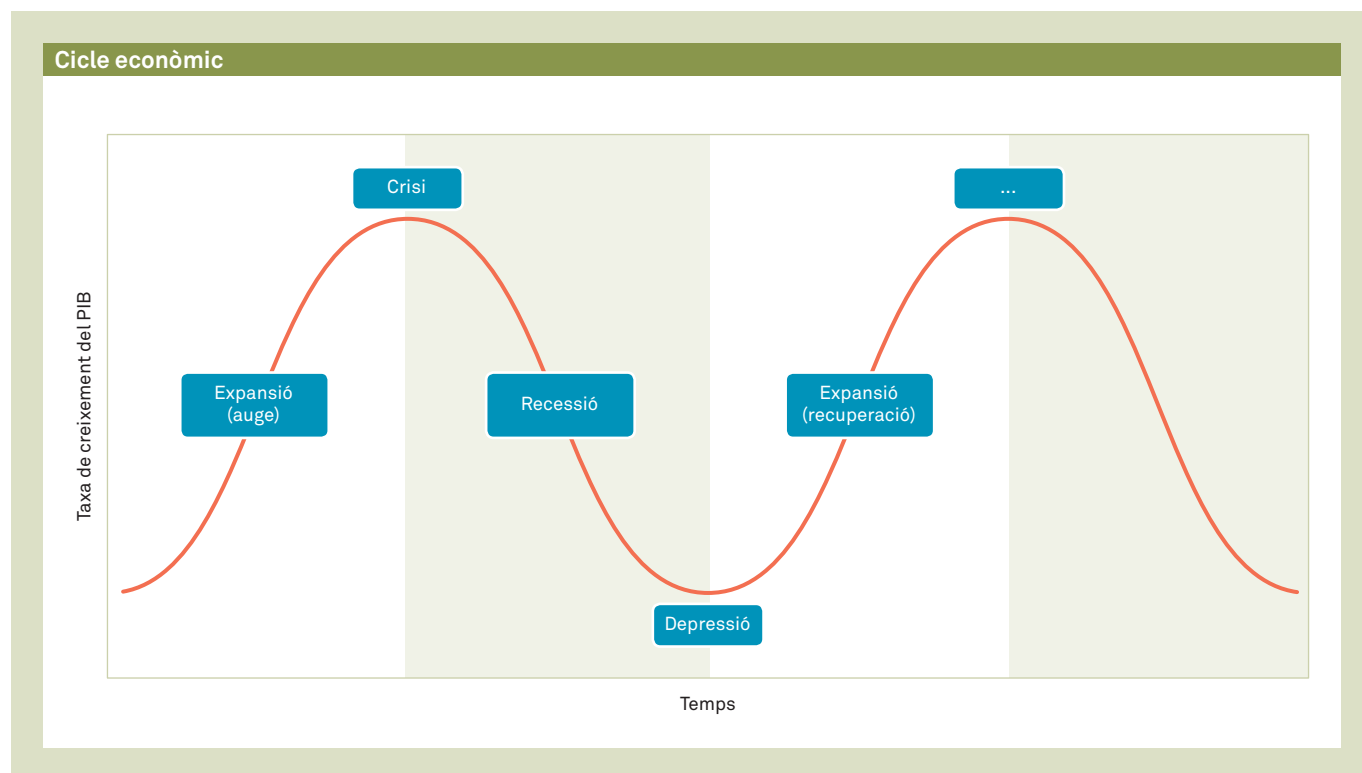
Una **crisi econòmica** és una interrupció en l'activitat econòmica i del funcionament general del sistema capitalista, que posa en dubte certes relacions econòmiques i certes maneres de funcionar existents. Sol afectar sectors o països concrets, però en segons quins casos pot generar efectes en cadena a nivell internacional.

En economia, un indicador molt freqüent de crisi econòmica és la manca de creixement, mesurat per mitjà del PIB. Així, es considera que un país ha entrat en

crisi quan deixa de créixer o té un creixement negatiu. La profunditat de la crisi estarà determinada per la magnitud de la reducció de l'activitat i pel temps de durada. Altres expressions de les crisis són menys capacitat de despesa de les persones, menys nivell de producció, desocupació o menys ingressos de l'Estat derivats dels impostos.

Les crisis econòmiques poden ser **nacionals, regionals o internacionals**, segons l'àmbit econòmic que afectin, de la mateixa mane-

ra que poden incidir de manera més intensa a diferents sectors de l'economia (producció, consum, indústria, construcció, sector serveis...). L'origen també pot ser divers, això és, **bancari, monetari, canviari, borsari, financer**, per **sobreproducció** o **subconsum...** o una combinació de diversos factors. Per aquest motiu, tot i que les causes immediates difereixen molt entre les unes i les altres, generalment les crisis no es deuen a un sol motiu, sinó que deriven d'una **simultaneïtat de causes** i de detonants.

Per exemplificar la successió de períodes de creixement positiu alternats amb les etapes de crisi, que també vindria a reflectir la idea d'etapes del sistema, pot ser interessant fixar-se en l'esquema del cicle econòmic. Tot i que s'han elaborat diferents interpretacions i anàlisis del cicle, el missatge ge-

neral és que hi ha fluctuacions cícliques, oscil·lacions recurrents en l'economia, de manera que es van succeint de manera permanent etapes no uniformes en el temps d'expansió i de recessió.

En aquest sentit, les crisis són un element estructural del siste-

ma, episodis recurrents, que per unes causes concretes o altres, i amb més o menys profunditat, es van succeint. En el fons de totes les crisis hi ha l'esgotament d'una etapa associada a un model de producció, la limitació d'alguns factors o inestabilitats molt més profundes.

Sembra vents...

La crisi econòmica actual és el resultat d'un seguit de causes. La desproporció entre l'economia real i la financera, la desregulació dels mercats i dels moviments de capitals, la pèrdua de poder adquisitiu per l'estancament salarial, els nivells excessius de consum i d'endeutament, els elevats nivells de producció en economies tecnificades i progressivament més productives, l'ús intens i la dependència d'energies d'origen fòssil... són uns primers esbossos d'aquestes causes, dins un context d'economia neoliberal que ha advocat per la liberalització, la desregulació i la privatització de l'activitat econòmica.

Més detalladament, un primer bloc és el del **sistema financer**. El sector financer, que ha tingut un paper molt rellevant en l'economia al llarg de la història, tenia com a funció originària convertir l'estalvi excedentari d'algunes persones (que no s'utilitzarà de manera immediata) en crèdits per a altres persones o empreses que el necessitin per desenvolupar les seves activitats. Des dels anys 80, però, el sector financer ha diversificat i ha fet més complexa la seva activitat, fent de la intermediació financera un fi en

si mateix i convertint-se en un sector econòmic més, de manera que la funció originària d'intermediari entre estalviador i sol·licitants de crèdit, de lubricant de l'economia, ha quedat diluïda. Tot això, en un context d'absència de regulació i control dels mercats financers i del moviment de capitals a nivell internacional.

L'anàlisi del sistema financer com a element causant de la crisi no es redueix a uns quants agents que han actuat per interès propi, assumint massa riscos i sense limitació legislativa. Els problemes del sector financer han estat més amplis, principalment perquè el valor creat

pel sistema financer en el desenvolupament de la seva activitat no és riquesa real. En un moment de gran desenvolupament d'aquest sector, aquesta riquesa fictícia va arribar a superar amb escreix la riquesa real que havia de sustentar-la. Tot això va portar a avaluar inadequadament la prosperitat i el creixement econòmic que s'estava vivint.

- El primer punt que cal destacar és la gran liquiditat en bancs i institucions de crèdit, que va impulsar a atorgar un elevat volum de crèdits, molts dels quals es van donar amb poca o cap seguretat de devolució, i que va resultar en nivells excessius d'endeutament, tant en l'àmbit privat com en l'empresarial. Un cas paradigmàtic són les hipoteques escombraries.

El crèdit es tracta essencialment d'un avançament d'un benefici futur esperat, generalment el salari, que s'avança en forma de crèdit. Però paral·lela al crèdit és produir la creació de diners, de manera que l'important desenvolupament del mercat de crèdit ha generat la creació de gran quantitat de diners que malgrat tot no és riquesa real de manera automàtica.

La creació de diners per mitjà del crèdit

Per explicar-ho, posem per exemple que l'Olivia té 100 euros i que els diposita en un banc. El banc decideix que, d'aquests diners, se'n quedarà 25 euros com a reserva i que en deixarà 75, els quals li seran tornats amb interessos. D'altra banda, l'Eusebi sol·licita un crèdit de 75 euros al banc per comprar-se un cotxe, i queda endeutat amb el banc per aquesta quantitat més els interessos. L'Eusebi compra el cotxe a en Norbert, que té un concessionari. En Norbert ingressa els 75 euros al banc. En resum, al banc hi ha els 25 euros inicials que no ha prestat

i els 75 euros que hi ha dipositat el concessionari. Però, a més a més, l'Eusebi encara deu els 75 euros del crèdit, la qual cosa fa un total de 175 euros. Aquests 75 euros addicionals encara no són riquesa real, ho seran quan l'Eusebi els torni després de treballar i obtenir el salari al llarg d'una temporada. De moment, són diners anotats als comptes del banc.

Evidentment, aquest cas és una simplificació molt gran de la realitat, però pot ser útil per entendre les bases de la creació de diners per mitjà del crèdit.

- Un segon element important és el **paper de la borsa** com a referent de la marxa de l'economia. El valor dels actius financers i empresarials cotitza en borsa, la qual cosa representa que aquest valor varia d'acord amb les **expectatives** i la **disposició a pagar** dels inversors.

En períodes de prosperitat econòmica, el valor que s'atorga a aquests actius serà alt i creixent, més enllà del valor real. En el cas de les empreses, per exemple, les accions poden pujar enormement en períodes curts de temps sense que hagi variat la capacitat productiva, sense que hagin ampliat la cadena de producció o distribució o sense que

s'hagi expandit territorialment, per posar alguns casos. Això significa que el valor que es dona a aquesta empresa és superior, sense que en l'àmbit real hagi passat res que ho justifiqui. Evidentment, el procés es pot donar a la inversa, en moments de recessió o de males expectatives amb la caiguda de les cotitzacions borsàries.

- Un altre element que ha fomentat la inestabilitat financera ha estat el **model de retribució dels gestors i directius empresarials i dels operadors financers**. Normalment aquestes retribucions inclouen un salari fix, que es complementa amb una part variable constituïda per paquets d'accions de la mateixa

empresa o vinculada a la cotització de la mateixa empresa. Això ha generat incentius a l'establiment de polítiques empresarials orientades a aconseguir bons resultats borsaris a curt termini, en lloc de polítiques d'estabilitat a llarg termini.

- Finalment, l'**activitat especulativa** que s'ha donat tant en el món financer com en el real (el dels immobles és un cas molt evident), també ha contribuït a fer variar les cotitzacions i els preus d'uns i altres actius, pressionant-los a l'alça i revalorant-los en moments de bones expectatives i comportant grans pèrdues en el moment en què esclata la crisi.

L'especulació

Per explicar l'especulació, posem l'exemple de les accions en borsa. En una època determinada, hi ha molt bones expectatives en un sector d'activitat. Això implica que també es preveu que les empreses que es dediquin a aquest sector tinguin bons resultats, la qual cosa farà que molts inversors vulguin comprar accions d'aquestes empreses. Al final de l'any, a aquests inversors se'ls repartiran uns dividends que s'espera que siguin bons. A mesura que molts inversors pensin el mateix i tots vagin comprant accions d'aquestes empreses, el preu (la cotització) anirà pujant. Llavors és quan un espe-

culador pot voler comprar també accions, però no pas per ser copropietari d'una empresa i esperar els dividends que pugui oferir al final de l'exercici, sinó per vendre-les al cap d'un temps per més diners del que li van costar (aprofitant que tots en compren i que els preus van pujant).

Les activitats especulatives seran més freqüents com més inestables siguin els mercats, atès que les fluctuacions de preus seran més grans i en períodes de temps més curts. D'aquesta manera, els beneficis que poden esperar seran més grans i més immediats.

Un altre problema ha estat el desenvolupament de l'anomenada "enginyeria financera", que bàsicament ha consistit en l'aparició de noves figures financeres que han allunyat l'economia financera de l'economia real.

Un cas d'això és la pràctica anomenada **titularització**, que consisteix a convertir actius, bàsicament deutes que es té el dret de cobrar, en valors negociables en el mercat. En un context en què els bancs havien concedit molts crèdits a llarg termini, entre els quals hipoteques, es trobaven que aquests actius, aquests diners que se'ls devien, els donaven poca rendibilitat i poca liquiditat. Els crèdits a llarg termini requerien períodes llargs per tal que el banc recuperés els diners deixats, durant els quals s'anava cobrant la mensualitat i els interessos però sense poder disposar del total dels diners, sense poder operar-hi o

fer-hi noves transaccions, crèdits i altres. Així, les entitats van desenvolupar el que s'anomena mercat secundari (alguna cosa així com un mercat de revenda per a productes financers i de crèdit), a través del qual venien els drets de cobrament.

Els agents podien invertir en carteres hipotecàries (entre altres) i contreure el dret de cobrament del deute més uns interessos corresponents; és a dir, el banc deixava de tenir el dret de cobrament de la hipoteca o del deute i el transferia a una altra persona o entitat, i a canvi obtenia diners líquids amb els quals podia fer noves activitats o als quals podia donar altres usos. A més a més, aquests valors a curt termini podien no vendre's directament, i en molts casos van ser combinats i ajuntats en paquets de composició variada i venuts a institucions financeres i a inversors privats a nivell internacional.

Un altre cas important són els anomenats instruments derivats. Un **derivat** és un producte financer el valor del qual es basa en el preu d'un altre actiu, anomenat subjacent. Aquest últim actiu contingent pot ser financer (per exemple, accions, índexs borsaris, tipus d'interès, divises, bons o altres valors de renda fixa...) o no financer (en general, matèries primeres, com ara metalls, productes agrícoles o productes energètics, però també índexs generals de preus). Generalment, els derivats requereixen inversions inicials petites o nul·les i es liquiden en un moment determinat del futur, és a dir, no són transaccions financeres que es liquidin en el present. Depenent de la finalitat, es considera que les operacions amb derivats poden ser de cobertura, és a dir, com a eina per disminuir riscos i incertesa sobre les fluctuacions que poden presentar els preus en el futur, o bé d'arbitratge, això és, amb voluntat especulativa.

Opcions i futurs, dos tipus de derivats financers

Suposem que dues persones pacten que, al cap d'uns quants mesos o anys, una de les dues vendrà a l'altra una quantitat determinada d'un producte a un preu que han establert. En aquest cas, s'haurà d'estipular que el venedor tingui l'obligació de vendre o que el comprador tingui l'obligació de comprar. Suposem que és el venedor qui té l'obligació de vendre, sempre que l'altre vulgui comprar (aquest té el dret, però no l'obligació). Si, passat el període de temps, el preu d'aquest producte en els mercats ha pujat, el comprador voldrà comprar perquè el preu que tenien pactat és més baix, i el venedor tindrà l'obligació de vendre. En canvi, si el preu del producte ha pujat, el comprador no voldrà comprar i l'operació no es farà. Ara suposem que qui té l'obligació és el comprador. En aquest cas, si el preu en el mercat d'aquest producte puja, el venedor no voldrà exercir el seu dret a vendre al comprador, i s'estimarà més comerciar el producte en el mercat, on li pagaran

més per cada unitat de producte. Si, al contrari, el preu del producte ha baixat en el mercat, el venedor exercirà el seu dret de vendre el producte al preu pactat, i el comprador haurà d'accedir a la transacció. Aquesta mena d'operacions són les que s'anomenen futurs, i tant els beneficis com les pèrdues són il·limitats.

Les opcions segueixen una mecànica semblant, amb la diferència que no hi ha una obligació de venda o de compra, sinó un dret. En aquest context, es pacta un acord amb les mateixes condicions, afegint-hi una prima (una assegurança) en el moment actual. En el futur, aquell que hauria de vendre o comprar podrà no fer-ho si no li convé (és a dir, si s'estima més vendre o comprar en el mercat del producte) i assumir només la pèrdua de la prima, que és, en qualsevol cas, limitada. Al contrari, si decideix vendre o comprar tal com estava establert, pot aconseguir uns beneficis potencialment il·limitats.

>>>

>>>

Un últim punt important és que, en realitat, moltes vegades no hi ha un intercanvi real del producte que teòricament s'intercanviarà. Suposem que hi ha un acord de compra-venda de petroli com algun dels que hem descrit més amunt, i que, un cop arriba el moment de venciment,

el venedor té dret a cobrar 2.000 euros i que el comprador té l'obligació de pagar-los si el primer ho vol. En aquest moment, suposem que el preu de mercat faria que el venedor pogués treure al mercat 1.500 euros per la mateixa quantitat de producte. D'aquesta manera, el venedor

voldrà vendre, però realment no hi haurà un intercanvi d'uns quants barrils de petroli pels 2.000 euros, sinó que el comprador simplement pagarà 500 euros al venedor, que és la diferència entre el que trauria el venedor en el mercat i el que van pactar tots dos en el passat.

- Les **agències de ràting o qualificació**, en aquest sentit, haurien d'exercir un control sobre el risc dels actius financers i determinar-ne la qualitat i la fiabilitat per mitjà de puntuacions. Les causes principals que aquestes agències hagin fallat en la seva funció són la dificultat de valorar amb tanta opacitat i complexitat en els "paquets" d'actius, i el fet que estaven contractades per les mateixes institucions que volien vendre aquests paquets, és a dir, per la mà que els alimentava.

- Per últim, la **lliure mobilitat de capitals** a nivell internacional ha facilitat que els errors locals o estatals s'hagin encomanat a moltes altres economies, la qual cosa ha magnificat l'abast de la crisi.

Tots aquests factors, considerats en general, han provocat un important desenvolupament de l'economia financera, que a més ha estat poc vinculada a l'economia real i orientada a l'obtenció de beneficis a curt

termini, sense considerar la seva solidesa o la seva sostenibilitat a llarg termini. La desproporció entre l'economia financera i la real, la que autènticament genera riquesa, ha arribat a nivells insostenibles.

Tots aquests esdeveniments de l'esfera financera han anat acompanyats d'altres fenòmens en el món de **l'economia real**.

Per analitzar el que ha passat, es manté l'esquema que s'ha esbossat en apartats anteriors i que divideix la societat entre persones assalariades i persones propietàries de capital. Tot i que aquest punt de partida simplifiqui una realitat més complexa i matisable, es pot prendre com a referència per diferenciar rols en la societat que, malgrat tot, no són completament fixos. Tot i que algunes persones treballadores, per mitjà de les seves feines, poden acumular un cert capital (per exemple, una casa o un cotxe), en general aquest és un capital no pro-

ductiu, és a dir, no destinat a produir nous béns o serveis i del qual, per tant, no s'esperen uns beneficis futurs. D'altra banda, altres tipus de capital que es podrien adquirir mitjançant l'estalvi, com ara accions, tot i que són capital productiu i representen petites porcions de propietat d'una empresa, no solen ser paquets gaire grans d'accions. En el cantó oposat, les persones que disposen de capital poden rebre salaris per la feina que facin, per compte propi o aliè. No obstant això, en aquests casos el fet disposar de rendes procedents del capital permet més possibilitats d'acumulació, més seguretat i menys dependència respecte a les rendes percebudes per la feina.

Aquestes dues categories, el treball i el capital, s'hauran de repartir la renda (o PIB) que es generi en l'economia, entre els salaris i els beneficis del capital. Els salaris, com a contrapartida del treball, i els beneficis del capital, com a retorn de la inversió. Com a resultat d'aquesta distribució de la renda, s'espera que els salaris consumeixin tota la producció de béns i serveis i que els beneficis del capital inverteixin pel total de béns de capital produïts. D'aquesta manera, tot el que es produeixi es vendrà.

El problema d'aquest suposat equilibri és que hi ha moltes causes, totes força probables, que no es produeixi realment. Per exemple, si varia la distribució del PIB i els salaris passen a tenir menys pes, és possible que no puguin absorbir tots els béns de consum que es pro-

© Luis Merida Coimbra

dueixin. Si passa el mateix amb els beneficis del capital, aquests beneficis podrien no ser suficients per comprar tota la producció de béns de capital. Un altre exemple seria si, en un moment concret, existís una producció excessiva en algun sector; en aquest cas, tornaria a quedar una quantitat de béns que no seria consumida. Si al contrari, la producció és escassa en alguna activitat, quedarien persones demanants que no en podrien comprar. Totes aquestes situacions provocarien desajustos en l'economia real i, atès que en l'economia de mercat els agents prenen decisions de manera individual (i no pas coordinada o col·lectiva), és factible pensar que tard o d'hora es produirà una d'aquestes situacions.

A més a més, corregir aquests desequilibris de manera automàtica no és fàcil. Primer, perquè són desajustos en el conjunt de l'economia, i a manca de decisions coordinades, les individuals poden no ser efectives. I segon, perquè les decisions que es prenguin per corregir aquestes situacions tarden temps a fer efecte, i en el moment en què el desajust ja es fa notar poden ser relativament poc efectives.

Per explicar la situació actual, el primer element clau és la **variació en la distribució de la renda o del PIB** de les darreres tres dècades, d'acord amb les polítiques neoliberals. La participació dels salaris en la renda total s'ha deteriorat, juntament amb una millora en la participació de les rendes del capital i beneficis, la qual cosa dóna lloc a dos processos.

El primer és el **subconsum**. Si els salaris es deterioren, no poden absorbir tota la producció de béns i serveis de consum, especialment en economies tecnificades i amb productivitats creixents que porten a situacions de sobreproducció.

L'estancament dels salaris respon al fet que si les empreses són ca-

paces de reduir els costos de producció, en aquest cas per mitjà del deteriorament dels salaris o de la precarització laboral, podran percebre com a beneficis una major part del valor resultant de vendre la producció. Aquesta pràctica comparteix objectius amb altres com ara la deslocalització o la tecnificació de la producció.

© Fernando Molarés/Intermon Oxfam

Una altra explicació, compatible amb la primera, és que uns costos de producció menors permeten fixar uns preus de venda més baixos sense incórrer en pèrdues (mantenint un marge positiu), cosa que fa que l'empresa sigui més competitiva, tingui un bon volum de vendes i mantingui els clients, de nou, per mantenir o incrementar els beneficis. Aquest raonament no és un cas aïllat sinó que, d'alguna manera, si algú comença a posar-lo en pràctica tota la resta el seguiran, perquè l'alternativa és arriscar-se que els consumidors adquireixin els béns produïts per un altre que els ofereixi a un preu més baix.

El problema amb aquesta pràctica és que els salaris passen a ser incapaços d'absorbir la producció de béns i serveis, la qual cosa no és gens convenient per als productors. Això no és nou, però s'ha pogut mantenir en el temps gràcies a l'**endeutament** de les famílies i de les persones particulars, que per mitjà de crèdits hipotecaris i d'altra mena de préstecs podien mantenir, si no augmentar, els seus nivells de

consum i així emascarar els problemes existents de sobreproducció i subconsum.

El segon és la **sobreinversió**. Les decisions d'inversió es basen en el fet que hi hagi bones **expectatives econòmiques** per a un determinat sector d'activitat o en uns **retorns esperats elevats**. Si mitjançant aquest procés un inversor es decideix per un sector determinat, és possible que molts altres treguin la mateixa conclusió. Com a resultat, se sobreinvertirà en aquest sector i s'acabarà sobrevalorant i especulant amb aquest actiu. En el cas actual, és el sector immobiliari i de la construcció allà on s'ha sobreinvertit. El sistema bancari, amb molta liquiditat, va concedir grans crèdits a empreses immobiliàries que li garantien uns ingressos estables durant un llarg període de temps. Posteriorment va concedir els crèdits hipotecaris als compradors d'aquests habitatges. Tot això va provocar pujades molt importants en el preu dels immobles.

Per últim, hi ha un parell de factors addicionals que no pertanyen a l'àmbit financer ni al mode de distribució de la riquesa, però que també han estat decisius.

El model de creixement capitalista s'ha basat en una forta **explotació dels recursos naturals** que, al seu torn, són limitats. Aquest model ha comportat greus conseqüències per al medi ambient i ha donat lloc a altres crisis, com ara l'ecològica, la climàtica o l'alimentària, la qual cosa ha posat de manifest que és insostenible. La contaminació, el canvi climàtic, la desforestació, la generació insostenible de residus plàstics i la destrucció d'ecosistemes són només alguns exemples d'això.

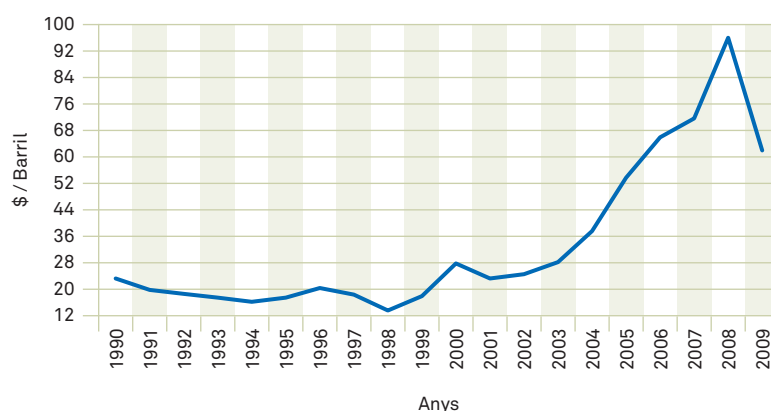
Aquesta pressió també té conseqüències econòmiques i monetàries a més curt termini. En aquest cas, l'encariment dels aliments bàsics i dels combustibles fòssils i minerals.

En el cas del **petroli**, la finitud dels jaciments disponibles i el fet que l'extracció sigui cada cop més difícil, i per tant més arriscada i més costosa econòmicament, han comportat pujades en el preu.

Evolució mitjanes anuals del Cru Brent Dated des del 1990
Preus de gasolines i gasoils

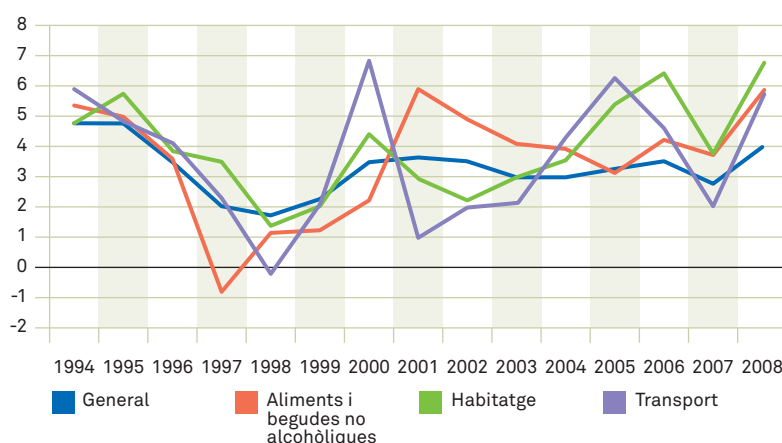

Font: Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç del Govern d'Espanya

En el cas dels **aliments bàsics**, generalment productes agrícoles, hi ha dos factors importants. D'una banda, que part de la producció, sobretot de cereals, s'ha desviat cap a la fabricació de biocombustibles. De l'altra, que s'han reduït les reserves disponibles d'aliments a causa de la urbanització i de les polítiques de restricció de la producció. Tot això ha comportat una oferta més petita en un moment de forta demanda, la qual cosa ha provocat un augment dels preus.

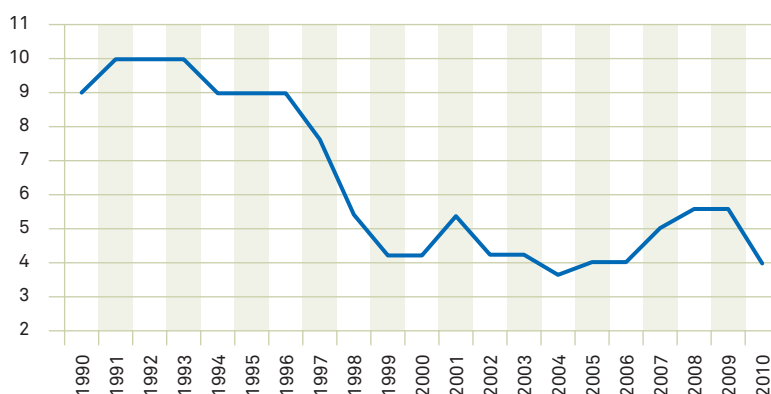
El petroli i els productes agrícoles són béns que intervenen en la producció de molts altres béns i serveis, així que quan en pugen els preus, aquest augment s'encomana i genera inflació. Aquesta és una de les preocupacions principals dels bancs centrals, que la combaten apujant els tipus d'interès, de manera que procuren més beneficis per a l'estalvi i desincentiven el consum o la inversió. Quan les polítiques monetàries s'han orientat a apujar els tipus d'interès, el resultat ha estat perjudicial, a causa del gran endeutament de famílies i empreses. Els tipus d'interès associats als crèdits eren, en general, variables, amb la qual cosa les quotes mensuals a pagar han crescut i han dificultat, i fins i tot han imposibilitat, el pagament per part dels deutors.

Índex de Preus al Consum (IPC). Espanya (1994-2008)

Font: Institut Nacional d'Estadística (INE)

Tipus d'interès legals, del mercat hipotecari i del mercat financer (en percentatge)

Font: Institut Nacional d'Estadística (INE)

... recull tempestats

La crisi econòmica ha tingut i té conseqüències molt diverses i de diferent profunditat i repercussió per a l'economia i per a les persones. Amb el temps, segurament es podrà determinar amb més precisió l'abast d'aquestes conseqüències i els efectes de les polítiques econòmiques que s'estan desenvolupant per suavitzar-les.

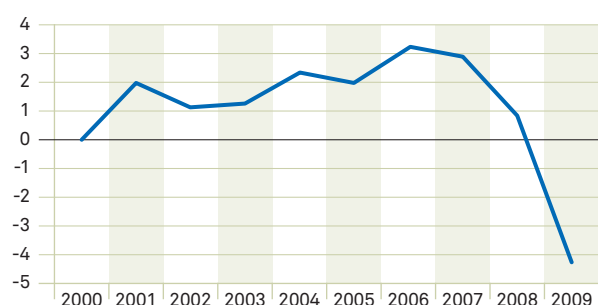
És important destacar que les diferents conseqüències de la crisi no han afectat igual totes les per-

sones i grups socials, ja que han tingut especial incidència negativa sobre aquells individus, col·lectius i fins i tot països que tenien situacions prèvies de pobresa, ingressos precaris o situacions irregulars o d'inseguretat en relació amb el mercat de treball i dependència per a l'accés a la cobertura bàsica de necessitats.

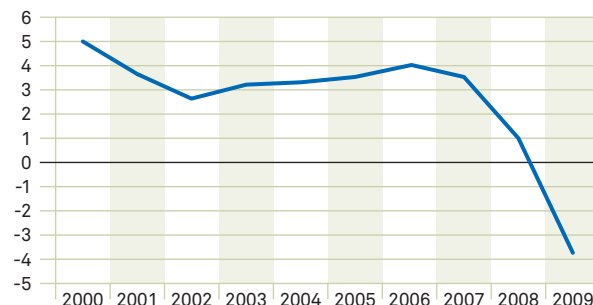
De moment, podem definir un primer bloc de conseqüències generals associades al **conjunt de la**

societat. La crisi ha comportat un fre important a l'economia, una recessió econòmica que ha derivat en creixement negatiu. La caiguda de l'activitat productiva, la del comerç mundial, la deflació (caiguda en el nivell general de preus) o les variacions en la cotització de les monedes, són alguns exemples de les variables generals que ho reflecteixen.

Creixement (en percentatge) del PIB real – EU dels 27

Taxa de creixement del PIB real – Espanya

Font: Institut Nacional d'Estadística (INE)

Un conjunt de conseqüències més específiques són les que han afectat el **capital**.

- Primerament, la crisi ha implicat una **reorganització del sistema productiu**, amb la desaparició d'indústries, el tancament d'empreses i la caiguda en la creació de nous projectes empresarials. També s'ha produït una concentració empresarial, amb l'absorció o la compra d'algunes empreses per part d'altres que han aconseguit mantenir-se. Les dificultats en el món empresarial han afectat especialment les petites i mitjanes empreses.

- En el sistema financer, marcat per la incertesa i la inestabilitat, s'ha produït la **congelació del crèdit**, la qual cosa ha afectat especialment

les empreses (i les persones) que depenien de l'endeutament per poder produir o consumir. També han desaparegut alguns bancs, mentre que uns altres s'han concentrat mitjançant fusions o absorcions.

- La **disminució de les cotitzacions dels valors de la borsa** ha provocat la desaparició de grans volums de capital fictici. Les accions que es van comprar per uns preus molt alts (sobrevvalorats) s'han reduït enormement en poc temps, de manera que aquesta riquesa amb què comptaven els inversors (que havien de realitzar en vendre les accions) ha desaparegut.

- Finalment, la reducció de les rendibilitats i de la taxa de beneficis ha provocat la **caiguda de la inversió**.

També hi ha conseqüències referides específicament als **treballadors**.

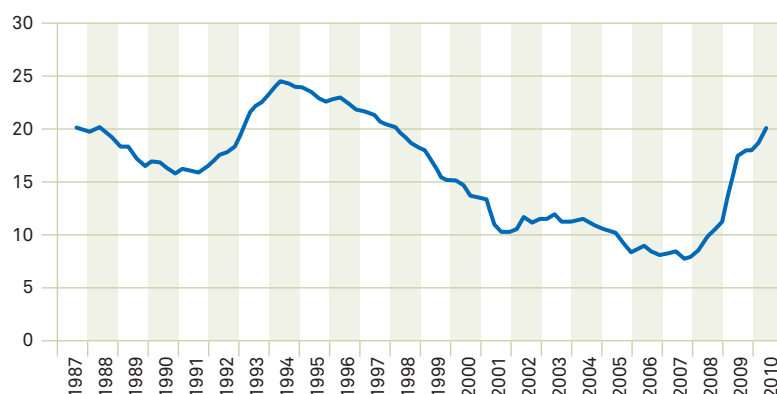
- Les dificultats en les empreses a causa de la crisi ha generat taxes d'atur molt importants en les economies, tant per tancaments com per l'aplicació d'expedients de regulació d'ocupació. Dels assalariats que han mantingut els llocs de treball, alguns han vist com es deterioraven les seves condicions laborals, amb la congelació o la reducció del sou i amb graus creixents d'incertesa. Després de tot, els gestors d'empreses continuen demanant que es flexibilitzi el mercat de treball i sol·liciten mesures legislatives per possibilitar més facilitats a l'acomiadament, entre altres línies que en alguns països ja s'estan implementant. Tot, en un moment

en què la crisi i l'atur han debilitat la capacitat negociadora dels treballadors i dels seus representants. Evidentment, l'atur, les condicions laborals precàries i la incertesa han reduït encara més la capacitat de compra de la població, i han provocat **caigudes en la demanda**.

- Aquest empitjorament en els recursos de què disposen les persones assalariades ha agreujat el problema de l'endeutament. Els **impagaments o demores en els crèdits hipotecaris** han crescut, i en alguns casos han arribat a l'embargament d'habitatges.

Taxa d'atur. Espanya (1987 – 2010)

Font: Institut Nacional d'Estadística (INE)

L'embargament d'habitatges i el deute pendent

Aquesta mesura extrema en l'impagament d'hipoteques no ha tingut una incidència gaire important a Espanya, tot i que ha estat més gran en països com els Estats Units.

Amb tot, la legislació és més desfavorable a Espanya per a aquella persona a qui se li embargui l'habitatge per impagament de la hipote-

ca. Si el valor que obté el banc per l'habitatge (en subhastar-lo) és inferior al deute hipotecari, el client continua endeutat amb el banc per la diferència del preu actual de l'habitatge i el total de deute que tenia. Als Estats Units, en canvi, l'embargament de la casa salda el deute que es tenia amb el banc.

- D'altra banda, la caiguda del preu de les accions en borsa no ha afectat únicament els grans inversors, sinó també les persones que havien dipositat petits estalvis en fons de pensió privats (que es mantenien com inversions borsàries) o en fons d'inversió.

Per últim, es pot definir un mòdul de conseqüències vinculades al **sector públic**.

- En reduir-se l'activitat econòmica a causa de la crisi, ha disminuït la recaptació d'impostos i han baixat els **ingressos de l'Estat**. Sumant-se a la reducció d'aquests recursos públics, apareix l'enorme despesa que ha representat el **rescat dels bancs** i el suport massiu a les institucions financeres en general. L'objectiu d'aquest suport era que el sistema financer no s'ensorrés i que es reac-

tivés l'economia, mitjançant la represa del crèdit, entre altres coses. Amb tot, amb el desviament de fons públics al sector financer no s'han establert obligacions de concessió de crèdits ni l'Estat ha passat a tenir poder de decisió en els consells d'administració dels bancs, de manera que el compliment dels objectius no ha quedat assegurat. En la mateixa línia, els estats també han intentat orientar recursos a procurar salvar indústries clau en els seus països.

Més com a observació que com a conseqüència, és important destacar que aquesta política d'intervenció estatal en matèria econòmica, però, és contrària a les idees neoliberals que s'han desenvolupat fins ara i que apostaven per la desregulació, la liberalització i la privatització econòmiques.

- Els recursos limitats de l'Estat i la focalització d'aquests recursos a reparar el sector bancari han comportat, en el curt termini, una **constricció de l'Estat del benestar**: reducció de les pensions i les prestacions salarials, dels salaris de funcionaris i de la despesa en matèria social en el conjunt. En el llarg termini, aquests nivells de despesa i l'increment del deute públic s'hauran d'amortitzar, molt probablement amb impostos públics assumits pel total de la societat.

Una altra distinció important s'ha de fer entre les conseqüències que s'han desenvolupat al **Nord**, origen primordial de la crisi econòmica, i les que s'han manifestat al **Sud**. Les relacions prèvies a la crisi entre les economies industrialitzades i les que estan en vies de desenvolupament han estat àmpliament

qüestionades per episodis de colonialisme, relacions comercials asimètriques i desiguals en quant al poder de negociació i la presa de decisions, expropiació i mal ús dels recursos naturals, aprofitament de legislacions ambientals i laborals laxes, manteniment del deute extern... entre molts altres elements.

Un factor fonamental en el grau de rapidesa i profunditat amb què s'ha produït el contagi d'aquesta crisi a aquests països ha estat el nivell **d'integració amb els mercats mundials**. Així, països fortament connectats amb els mercats internacionals de béns i serveis, financers o de crèdit, han experimentat un impacte de la crisi més immediat i extens, mentre que els que se n'han mantingut més al marge han rebut un impacte més petit o més tardà.

En aquesta línia, una primera conseqüència que, a més a més, ha estat una de les vies de contagi de la crisi de les economies industrialitzades a les economies en desenvolupament, és la **caiguda de les exportacions**. Els països que van entrar inicialment en crisi, amb l'objectiu de protegir les seves economies i controlar els dèficits per compte corrent, van procurar reduir els volums d'importacions. Aquesta actuació, d'una manera sistematitzada, va comportar la reducció del comerç internacional i que les economies basades en l'exportació comencessin a tenir dificultats en sectors clau.

Una altra conseqüència ha estat el **deteriorament en els nivells d'ocupació urbana**, tant per als treballadors formals com per als informals, especialment en els sectors vinculats a l'exportació. En el context de societats amb rendes mitjanes-baixes o baixes, aquest empitjorament de les condicions laborals i de l'atur ha comportat que part de la població hagi passat a viure per sota del llindar de pobresa, la qual cosa és especialment conflictiva en economies en què la cobertura social de l'Estat (pensions, subsidis i

altres) és limitada o es troba poc desenvolupada.

Un tercer factor seria la **restricció en l'accés al crèdit** i el deteriorament, en general, de les condicions financeres, la qual cosa ha provocat la congelació de nombroses inversions i conflictes per mantenir l'activitat productiva, especialment en l'àmbit rural i entre els camperols.

A més a més, la baixa taxa d'activitat ha comportat que la recaptació fiscal hagi minvat, i que hagi derivat en una **caiguda dels ingressos de l'Estat**. Per solucionar-ho s'ha optat per les retallades pressupostàries i/o per l'endeutament i l'explotació de les fonts de finançament (insti-

laborals i l'augment de la **pressió fiscal** a companyies, especialment empreses estrangeres.

En aquest tipus d'economies, és important veure que la crisi pot ser especialment greu atesos els **factors preexistents** en la societat, com són uns nivells de renda mitjans o baixos, una protecció estatal poc consolidada o polítiques públiques reduïdes orientades a la provisió de serveis socials, polítiques fiscals amb una capacitat recaptatòria insuficient per a l'actuació pública o cert grau de dependència respecte a fluxos procedents de l'exterior (ajuda al desenvolupament, cobraments per exportacions, remeses d'emigrants...).

tucions financeres internacionals, com el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial o bancs regionals de desenvolupament), en la mesura del que és possible, però la conjuntura pot acabar implicant conseqüències com reduccions en els serveis socials bàsics.

Adicionalment, la crisi ha comportat en aquest tipus d'economies un retrocés en les polítiques orientades a la millora dels **estàndards**

Les conseqüències que pugui continuar produint la crisi en el futur són incertes, així com el moment i la manera com se'n sortirà. Per tal com se succeeixen els esdeveniments, és probable que la recuperació es basi en una "refundació del capitalisme", basada en un nou model de producció i distribució i en el desenvolupament de nous sectors econòmics, que no representen canvis substancials en el sistema econòmic capitalista.

Què hi podem fer?

El context de la crisi econòmica actual ha fomentat el sorgiment o l'enfortiment d'algunes iniciatives i discursos alternatius. Tot i que possiblement encara no s'hagi establert cap alternativa sòlida a nivell de sistema i del component estructural de les crisis, sí que s'estan desenvolupant i implementant un seguit de propostes que canvien alguns paràmetres de referència en les formes de producció, consum, inversió, redistribució i altres àmbits econòmics. Tot seguit se n'esmenten alguns, que representen diferents graus de canvi a nivell estructural.

La **banca ètica** consisteix en una activitat bancària i financera que té en compte, a més dels criteris de rendibilitat convencionals, criteris socials i ambientals. Una de les característiques diferencials és la tipologia de projectes que finança, així com de les empreses en què inverteix, que solen representar algun tipus d'aportació social o mediam ambiental per mitjà de la seva activitat, en àmbits com el medi ambient, les energies renovables, els projectes de desenvolupament, l'ocupació de col·lectius en risc d'exclusió... En la mateixa línia, evita el finançament o la inversió en activitats com l'armament, les energies no renovables o aquelles que puguin comportar conseqüències negatives per a l'entorn o posicions desfavorables per als treballadors. Altres característiques rellevants són la transparència en les operacions, la flexibilització en les condicions d'accés al crèdit (pel que fa a avals i garanties) i el desenvolupament de models de presa de decisions més horitzontals i participatius, en la mesura que algunes d'aquestes entitats són cooperatives.

La **taxa Tobin** és un impost sobre les transaccions de divises proposada per l'economista James Tobin a principis dels anys 70. Concretament, la taxa comportaria el paga-

ment d'un impost en fer operacions de canvi de divises, situat entre el 0,05% i el 0,25% de la quantitat de la transacció.

L'objectiu principal és penalitzar les transaccions especulatives a curt termini i oferir un sistema que fomenti l'estabilitat de les divises a nivell internacional. Així mateix, l'impost es pot carregar en totes les transaccions comercials o, al contrari, centrar-se en les financeres.

La **taxa Robin Hood** és un impost que proposa gravar les transaccions financeres de bancs, fons de cobertura i altres institucions financeres amb un impost del voltant del 0,05%. Es planteja destinar l'import recaptat a fins com l'eradicació de la pobresa, la protecció del medi ambient o la correcció dels efectes del canvi climàtic, entre altres fins socials i ambientals.

El **decreixement** és un moviment que qüestiona el model de creixement que planteja el capitalisme, en el qual el mateix creixement és el fi, una característica inherent, fins i tot més enllà dels límits de la sostenibilitat a llarg termini. Aquesta proposta planteja que un creixement il·limitat és incoherent amb els límits de la biosfera i dels ritmes de regeneració del medi ambient, en el context d'un planeta autocontingut, amb poques aportacions externes. En un marc de crisi ecològica, el decreixement posa de manifest la necessitat de reduir la petjada ecològica, entesa com l'àrea de territori ecològicament productiu necessari

per generar els recursos usats i per assimilar els residus produïts per una persona o població. També fa èmfasi en la dicotomia entre creixement econòmic i desenvolupament humà, atès que el PIB (indicador del creixement) eludeix factors com la contaminació, el deteriorament d'ecosistemes i altres elements que deteriorarien el desenvolupament humà; així, activitats que generen aquestes problemàtiques són comptabilitzades positivament (en termes econòmics) dins el PIB, sense que per una altra banda se'n registri l'aportació negativa en termes d'ecologia. En general, aquest moviment planteja la necessitat d'incloure criteris ambientals, biològics, ecològics... en l'àmbit de l'economia. És important destacar que un decreixement no estratègic planteja problemes pel que fa a les conseqüències que pot comportar, tenint en compte que

des de l'economia actual el creixement nul o negatiu és causa de crisi; així, probablement cal estudiar acuradament els sectors d'activitat que haurien de créixer o buscar la manera de desenvolupar l'economia, en general, integrant transversalment criteris mediambientals i referents a la finitud i al deteriorament dels recursos i la matèria.

Les **cooperatives** són associacions autònomes de persones que s'agrupen voluntàriament per formar empreses de propietat conjunta i gestió democràtica, la qual cosa significa que les persones sòcies (ja siguin socis treballadors, socis consumidors, etc., segons la tipologia de la cooperativa) són els titulars de la propietat de l'empresa i els responsables de la presa de decisions, sense dependre de grups d'accionistes o inversors típics de l'empresa convencional, només implicats en la titularitat de l'empresa i en el cobrament de rendiments. Els principis cooperatius, actualitzats per

l'Aliança Cooperativa Internacional el 1995, són (1) l'adhesió voluntària i oberta, sense discriminació per cap causa; (2) la gestió democràtica per part dels socis, amb el principi d'una persona, un vot; (3) la participació econòmica dels socis amb contribucions equitatives al capital, una part del qual és propietat comuna de la cooperativa; (4) l'autonomia i la independència respecte a altres organitzacions, inclosos els governs; (5) l'educació, formació i informació per a les persones sòcies; (6) la cooperació entre cooperatives formant un teixit social cooperatiu amb estructures locals, nacionals, regionals i internacionals. Entre els diferents tipus de cooperatives, destaquen les de consumidors i usuaris, les de treball associat, les d'habitatge, les agràries, les d'ensenyament, les de transport, les d'estalvi i crèdit, les de serveis i les sanitàries.

La **renda bàsica** consisteix en la proposta que cada persona rebi de

l'Estat un ingrés o quantitat mensual (o periòdica) per cobrir les necessitats materials, amb un caràcter individual (no familiar), universal, no contributiu i incondicional (independent dels diners que es tinguin i de si participa o no en el mercat laboral). Es considera que aquest ingrés és un dret de tot ciutadà i resident per assegurar la cobertura de les necessitats bàsiques, sense que hi hagi cap contraprestació per rebre-la. Des d'alguns enfocaments, es presenta com a substitut de les prestacions actuals de l'Estat del benestar, que exigeixen contingències per accedir a subsidis, pensions, beques i altres (el deure d'haver cotitzat per cobrar atur o jubilació, necessitat d'acreditar ingressos baixos per accedir a beques...). És important distingir-la de les rendes mínimes de reinserció, dels subsidis condicionats o dels impostos negatius sobre la renda, vigents en l'actualitat en les societats amb Estats del benestar desenvolupats.

Global express pretén generar preguntes entre els i les alumnes sobre el que expliquen els mitjans de comunicació. Es tracta de promoure una visió crítica de la realitat, que els permeti comprendre l'estat del món i, en especial, la situació del món en desenvolupament.

Coordinació:
Anna Duch
Disseny i edició:
Estudi Lluís Torres
Il·lustracions:
Xavier Gándara Ruiz, Peix
Dossier informatiu:
Maria Sáis Fluvà
Activitats i guia didàctica:
Israel García, Marga Florensa, M. Àngels Alié, Lucas Pérez i Anna Duch
Traducció:
Albert Nolla

Finançat per:

Per saber-ne més...

Informes

- **2010: un año para saber si aprendimos de la crisis**
La realidad de la ayuda 2009
Jaime Atienza Azcona. Intermón Oxfam, febrer 2010 (pàgines 203 a 223) [http://www.intermonoxfam.org/UnidadesInformacion/anexos/11504/100302_realidad.pdf.pdf]
- **Apuntes teóricos para entender la crisis**
Informes de Economía Crítica núm. 6. Seminari d'Economia Crítica TAIFA. Juny 2009.
[<http://informes.seminaritaifa.org/informe-06/>]
- **La crisis en el Estado Español: el rescate de los poderosos**
Informes de Economía Crítica núm. 7. Seminari d'Economia Crítica TAIFA. Maig 2010.
[<http://informes.seminaritaifa.org/informe-07/>]
- **La crisis financiera. Guía para entenderla y explicarla**
Juan Torres López, amb la col·laboració d'Alberto Garzón Espinosa. ATTAC 2009.
[http://www.scribd.com/full/27579515?access_key=key-g3fn4zkuivznxemczs]

Articles

- **La crisis del neoliberalismo**
Albert Recio Andreu. REC (Revista de Economía Crítica) núm. 7. Pàgines 96 a 117.
[http://www.revistaeconomicacritica.org/sites/default/files/revistas/Revista_Economia_Critica_7.pdf]
- **La cara oculta de la crisis. El fin del boom inmobiliario y sus consecuencias**
José Manuel Naredo. REC (Revista de Economía Crítica) núm. 7. Pàgines 118 a 133.
[http://www.revistaeconomicacritica.org/sites/default/files/revistas/Revista_Economia_Critica_7.pdf]

Vídeos

Documentals, reportatges i entrevistes.

- **Crisi econòmica**
Entrevista a Juan Torres, catedràtic d'Economia Aplicada a la Universitat de Sevilla.
Reportatge del programa Tesis de Canal Sur 2 d'Andalusia.
[<http://www.cedecom.es/cedecom-ext/noticia.asp?id=740>]
- **Capitalismo, una historia de amor**
Michael Moore (2009).
- **Cuéntame otro mundo**
Susana Ortega Díaz, de REAS (Red de Economía Alternativa y Solidaria) d'Aragó. Portal Economía Solidaria.
[<http://www.economiasolidaria.org/cuentameotromundo>]

Pàgines web

- **REC. Revista de Economía Crítica**
[<http://revistaeconomicacritica.org>]
- **Attac TV. Justicia Económica Global.**
[<http://www.attac.tv/attaces>]
- **Pàgina web de Vicenç Navarro** [<http://www.vnavarro.org>]
- **Pàgina web de Juan Torres López**
[http://hl33.dinaser.com/hosting/juantorreslopez.com/jtl/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1]
- **Make Finance Work**
[<http://www.makefinancework.org/?lang=es>]
- **Campanya Robin Hood IO**
[<http://www.quenopaguenlosdesiempre.org>]

Visita la nostra web i descarrega't el Global express!

www.kaidara.org

n. 17 Crisi econòmica global
n. 16 Copenhagen, últim avís
n. 15 Agrocombustibles
n. 14 Consum
n. 13 Turisme
n. 12 Petroli
n. 11 Pobresa
n. 10 Canvi climàtic

n. 09 Emergència i solidaritat
n. 08 Jocs Olímpics
n. 07 Democràcia
n. 06 Armamentisme
n. 05 Àfrica i sequera
n. 04 Iraç
n. 03 Cimetria de la Terra
n. 02 Argentina en crisi
n. 01 Afganistan